

Venecija bila dosta fleksibilna što se tiče prava na područjima koje je posjedovala. Posebice se to očituje u slučaju gradova koji su imali svoje statute, ali i u činjenici da je na nekim teritorijima (područje današnje Crne Gore) Venecija poštivala običajno pravo. Kao što je to slučaj na početku ove priče, odnosno u poglavlju „Vendetta in Koper“, u 17. stoljeću na snazi počinje dobivati sudski postupak *servatis servandis*, odnosno otvoreni proces za razliku od tajnoga istražnoga (inkvizicijskoga) postupka.

Poglavlje „The language of Vengeance: a Glossary of Enmity and Peace“ (115-146) objavio je prethodno Darovec u koautorstvu s Angelikom Ergaver i Žigom Omanom u 2. svesku 25. broja časopisa *Acta Histriae* iz 2017.³ Radi se o svojevrsnoj kolekciji terminologije koncepata rješavanja konflikata te njihovom pregledu i posebnostima u historiografiji. Zanimljiv su dio poglavlja tablice koje sadrže rječnik termina vezanih za fenomen fajde i to na latinskom, engleskom, talijanskom, njemačkom, crnogorskom, albanskom i slovenskom jeziku.

„In Place of Introduction and Conclusion“ (147-152) poglavlje je koje služi umjesto uvoda i zaključka, odnosno donosi cjelovit pregled poglavlja te namjera autora. Kako je na samome početku napomenuto, knjiga se sastoji od studija slučaja koje uz komparativan i interdisciplinarn pristup prikazuju fenomen osvete te rješavanje konflikata od rituala koji svoje podrijetlo vuku u običajnom pravu do uspostave modernoga pravnog sustava u državi.

Slijede „Annex: Documents of the Case del Bello – del Taco – Gravisì, Koper 1683-1686“ (153-183), prijepisi dokumenata vezanih za slučaj koparske *vendette*, zatim izvori i bibliografija (185-201) te „Povzetek“ (203-207).

Gabriela Braić

Almerigo Apollonio, *Nel tardo Ottocento asburgico. Il lungo ministero del conte Taaffe e i suoi riflessi sul Litorale*, Trieste: Istituto Regionale per la Cultura Istriano-fiumano-dalmata, 2018., 328 str.

Da bi se lakše razumio kontekst, prije samoga prikaza potrebno je iznijeti kratku biografsku notu o autoru. Almerigo Apollonio je rođen 1928. u Piranu, a rodni kraj napušta nakon Drugoga svjetskog rata. Ekonomist po struci,

3 *Acta Histriae*, 25, 2, 2017., dostupno na: https://zdpj.si/wp-content/uploads/2017/11/AH_25-2017-2_DAROVEC.pdf.

nakon odlaska u mirovinu posvećuje se proučavanju zavičajne povijesti, prije svega njezina 19. i 20. stoljeća, te objavljuje brojne radove i monografije. Knjiga *Nel tardo Ottocento asburgico. Il lungo ministero del conte Taaffe e i suoi riflessi sul Litorale (U kasnom habsburškom 19. stoljeću. Duga vlada grofa Taaffe i njezini odjeci na Primorju)*, posvećena kraju 19. stoljeća i dugom vladanju grofa Eduarda Taaffea, predsjednika vlade cislajtanijskoga dijela Monarhije, posljednja je Apolloniova knjiga jer je autor umro u siječnju 2021. Pojam Primorje u naslovu odnosi se na Austrijsko primorje, habsburšku krunsku zemlju koja je obuhvaćala Grofoviju Goričku i Gradišku, Markgrofoviju Istru te grad Trst, gdje se nalazilo namjesnikovo sjedište.

U kratkom predgovoru (12-15) autor predstavlja izvore kojima se koristio, prvenstveno ističući građu Državnoga arhiva u Trstu (*Archivio di stato di Trieste*), zatim teme koje je obradio, od političkih odnosa – kako na lokalnoj, tako i državnoj razini – do školstva i ekonomskoga razvoja.

U „Uvodu“ („Introduzione“, 21-30) opisuje političke prilike u Monarhiji (prvenstveno u njezinu austrijskom dijelu), odnose u Carevinskom vijeću (*Reichsrat*), odnose između liberala i konzervativaca, odnose s raznim nacionalnom strankama/grupacijama, probleme koje je donijela okupacija Bosne i Hercegovine, promjene u izbornom sustavu tijekom 60-ih i 70-ih godina 19. stoljeća te na kraju pad vlade kancelara Karla von Auersperga 1868. i dolazak Eduarda Taaffea na njegovo mjesto.

Prvo je poglavlje „Taaffe i nacionalni problemi“ („Taaffe e i problemi nazionali“, 31-42) podijeljeno na dva potpoglavlja. U prvome autor analizira prve poteze novoga kancelara i dogovor s Česima kroz uvođenje dvojezičnosti (češko-njemačke) u češke zemlje te dodjelu financijske potpore za osnivanje sveučilišta na češkom jeziku. Opisuju se odluke vezane za dvojezičnost, ali ovoga puta u Štajerskoj te problemi koje bi donijela puna primjena dvojezičnosti jer se smatralo da bi išla na štetu njemačkih i talijanskih (u Austrijskom primorju i Dalmaciji) birokrata koji uglavnom nisu znali slavenske jezike, dok bi favorizirala slavenske koji su bili dvojezični. Prvo potpoglavlje završava pitanjem uporabe hrvatskoga jezika te informacijom da je zastupniku Dinku Viteziću odgovoreno da je nemoguće uvođenje hrvatskoga jezika jer se osim u Kastvu nigdje u Istri ne govori „službeni hrvatski“ te da ga većina stanovništva ne razumije. U drugom potpoglavlju analizira se odnos liberalizma i ustavnosti prema nacionalnostima i demokraciji. Nastankom i razvojem nacionalnih pokreta u Monarhiji prirodno nastaje i njemački nacionalni pokret, rastegnut

između pangermanizma i liberalizma. Na kraju autor opisuje proces nastanka i raspada austrijskoga liberalizma i sve njegove probleme i kontradikcije.

Drugo je poglavlje „Politički, nacionalni i vjerski odnosi u Primorju“ („Schieramenti politici, nazionali e religiosi nel Litorale“, 43-74). U njegovu se prvom dijelu govori o talijanskim liberalima (točnije, talijanskim elitama) u sva tri dijela Primorja – Goričkoj, gdje je njihov utjecaj bio na dosta niskoj razini, u Istri, gdje su bili ograničeni na pojedine općine, uz česte međusobne političke sukobe, i na kraju u Trstu, gdje su liberali obnašali vlast u gradu. Analizira se složena situacija u Trstu nakon mobilizacije 1878. i rata u Bosni i Hercegovini te otpora dobroga dijela stanovništva, kao i ugrožavanje ekonomskih interesa Trsta, ali i odnos sa slovenskom zajednicom u gradu i okolici. Slijedi potpoglavljje posvećeno Društvu napretka (*La società del progresso*), glavnom središtu talijanskoga liberalnoga pokreta u Trstu, koje završava popisom arhivskih izvora, odnosno *busti* koje se odnose na tu organizaciju. Treće potpoglavljje opisuje stanje na vjerskom polju, odnosno proces u kojem slavensko svećenstvo zauzima visoke položaje. I ovdje se završava popisom pregledanih dokumenata. Sljedeće potpoglavljje nastavlja s religijskim temama, prvo se opisuje djelovanje Josipa Jurja Strossmayera kao začetnika hrvatskoga nacionalnog pokreta, a zatim Jurja Dobrile kao njegova sljedbenika u Istri. Peta podcjelina sadrži jako malo „pravoga“ teksta, autor većinom navodi izvore iz tršćanskoga arhiva koji se tiču religijskoga panslavizma na području Primorja. Drugo poglavlje završava dijelom posvećenom organizaciji Edinost, njezinu nastanku, hrvatsko-slovenskim odnosima unutar same organizacije te njezinim najutjecajnijim predstavnicima.

„Grof Taaffe i socijalni i religijski problemi“ („Il conte Taaffe e i problemi sociali e religiosi“, 79-89) bavi se izbornom reformom i proširivanjem prava glasa izvan tadašnjih viših slojeva te složenim odnosom s klerikalnim strankama koje su tražile jači utjecaj Crkve u obrazovanju. Slijedi odlomak vezan za nove zakone o radnom pravu, poput socijalnoga osiguranja u slučaju bolesti ili ozljede na radu. Poglavlje završava odnosom prema sindikalnom pokretu, socijaldemokraciji, anarhizmu te represiji prema njima.

Četvrto poglavlje nosi istarskim čitateljima možda najzanimljiviji naslov, „Grof Taaffe i iredentizam“ („Il conte Taaffe e l'irredentismo“, 93-109). Prvi nam dio opisuje situaciju u Trstu 1882., kada je organizirana velika izložba posvećena 500. obljetnici priključenja Trsta habsburškim zemljama, što je uzrokovalo akciju austrijske policije protiv iredentista. U tome je ključnu ulogu imao

odvjetnik Fabris Basilisco, podrijetlom iz Istre, koji je pristao biti informator policije o iredentistima i najpoznatijem među njima Guglielmu Oberdanu. Slijedi potpoglavlje o iredenti u samoj Italiji i policijskim akcijama protiv nje u Trstu i Primorju, poput zapljena tiskovina ili zabrana rada raznih društava. Treće se potpoglavlje odnosi na društva Pro Patria, Dante Alighieri i najaktivniju Nacionalnu ligu (*Lega nazionale*), njihovo djelovanje, ciljeve i potom raspuštanje.

Puno opširnije u odnosu na prethodna, poglavlje „Taaffeova vlada i njezine intervencije u Primorju“ („Il governo Taaffe e i suoi interventi del Litorale“, 113–182) sastoji se od više potpoglavlja, koja su pak nadalje podijeljena po temama. Za uvod autor analizira ekonomsku situaciju, odnosno stagnaciju, prvo u prometu i pomorstvu, zatim u industriji, brodogradnji, ribarstvu i osiguranjima. Potom daje pregled sitne industrije i poljoprivrede na području Goričke i Istre te završava temom emigracije, prvenstveno prema Americi. Slijedi odlomak koji opisuje ukidanje statusa Trsta kao slobodne luke (*porto franco*) te posljedice koje je donijela ta odluka i porezne promjene koje su uslijedile zbog gubitka statusa. Odlomak završava navođenjem arhivskih izvora za tu temu. Na kraju autor nabraja izgrađene javne zgrade u Primorju te donosi popis arhivskih izvora. Treće potpoglavlje donosi političke odnose na relaciji vlada – tršćanska općina pa se donose primjeri iz korespondencije između ta dva tijela. Glavni je „problem“ predstavljala relativno široka autonomija općine na brojnim poljima, od zapošljavanja u općini bez dopuštenja vlade pa do školstva. Autor piše i o problemima pučkoga školstva, poput nedostatka učitelja i neodgovarajućih učionica, što se u jednakoj mjeri odnosilo na talijanske i slovenske škole u gradu i bližoj okolici. Slična je situacija bila i u ostatku Primorja, a za Istru autor donosi i tablicu s brojem škola po kotarevima i podatkom na kojem se jeziku podučavalo. Slijedi odlomak o podučavanju njemačkoga jezika u pučkim školama. Posljednji i najduži odlomak odnosi se na srednjoškolsko obrazovanje; autor opisuje stanje i probleme u svakoj pojedinoj školi za koju postoji dokumentacija. Šesto se potpoglavlje bavi djelovanjem vlade na području zaštite spomenika, prije svega u Ogleju (*Aquileia*) i Puli. Opisuje se zatečeno stanje te djelovanje zaslužnih pojedinaca na očuvanju spomenika, poput Lodovica Rizzija i Antona Gnirsa. Kratak pregled autor ponovo završava popisom arhivskih izvora koji se tiču Ogleja, bez spomena Pule. Sljedeće je potpoglavlje o odnosu vlade i kulturno-društvenih udruženja, u kojem autor opisuje djelovanje raznih udruga na području kulture – bilo talijanske, slovenske ili hrvatske, bilo konzervativne, liberalne ili

anarhističke orijentacije – te kakav je bio odnos središnje vlasti prema njima, odnosno koliko su njihove aktivnosti bile tolerirane. Zanimljiv je slučaj pulškoga Radničkog udruženja, koje je najprije izabralo za predsjednika Carla Martinolicha, *italianissima*, da bi nakon intervencije vlasti radnici Arsenala sazvali novu skupštinu na kojoj je izabran Antonio Ramor, jedan od njih. Autor spominje odnos prema sportskim udruženjima, kao i onim humanitarnim. Posebno je potpoglavlje posvećeno radničkom/socijalističkom pokretu u Trstu te obilježavanju Dana rada (1. svibnja) u prvim godinama, kao i reakciji vlasti na te događaje. Posljednja se podcjelina odnosi na tiskovine, točnije na dnevni tisak. Autor donosi tablicu s popisom dnevnika, tjednika i mjesečnika po kotarevima Primorja 1891. – 1894. te njihovu nakladu. Slijedi opis pojedinih novina, tema kojima su se bavile, kao i problema oko financiranja. Na kraju se navode problemi s vlastima, cenzura i zapljene tiskovina, prije svega onih socijalističke i anarhističke orijentacije.

Šesto je poglavlje „Javni život u Pokrajini“ („La vita pubblica in Provincia“, 185–241). Donosi se pregled rada dvaju sabora, goričkoga i istarskoga. Dok se u goričkom odvija suradnja između Talijana i Slovenaca koja može biti primjer ostalima, u istarskom je situacija bila potpuno obrnuta. Najveći je problem, koji je i doveo do zastoja rada Istarskoga sabora, kao i lokalne vlade, bilo pitanje jezika, gdje talijanska strana nije dopuštala uporabu hrvatskoga i slovenskoga jezika u službene svrhe. Čak ni intervencije vlasti iz Beča stvari nisu pomaknule s mrtve točke. Drugo potpoglavlje govori o važnijim osobama toga vremena, rovinjskom gradonačelniku Matteu Campitelliju, zatim grofovima Francescu i Carlu Coronini-Kronberg iz Gorice, gradonačelniku Pirana Domenicu Fragiacomu i na kraju Nicolòu i Lodovicu Rizziju, dvojici pulskih gradonačelnika. U sljedećem potpoglavlju autor ponovno donosi biografije, ali manje poznatih ličnosti, poput doktora Giovannija Tamara iz Pirana ili češkoga doktora Adalberta Bohata, navodi i Giuseppinu Martinuzzi iz Labina, svećenika don Bernarda Malusàa iz Rovinja, Francesca Petronija itd. Potom opisuje situaciju u svakoj pojedinoj općini, od sastava stanovništva, političkih odnosa, teritorijalnoga prostiranja, odnosa općinske uprave s kotarskom do manje ili više važnih događaja iz svakodnevnoga života. Opisuju se problemi oko izbora, česti sukobi, čak i nasilni, te intervencije policije i vojske radi uspostavljanja javnoga reda.

„Slavensko uzdizanje u Istri tijekom petnaest godina Taaffeove vlade“ („La riscossa slava in Istria nel quindicennio del governo Taaffè“, 245–251) obrađuje

djelovanje hrvatskoga nacionalnog pokreta u Istri, izborne borbe, preuzimanje vlasti u općinama, političke odnose, odnos vlade u Beču prema pojedinim strankama, socijalne probleme, ali i razočaranja. Kako autor piše, „hrvatska stranka je brzo razočarala jer nije dala jasna rješenja na socijalnom planu, između Talijana i Hrvata u Istri se moglo dijeliti samo siromaštvo“. Poglavlje završava kratkim pregledom arhivske građe rabljene za njegovo pisanje.

Sukobom nastalim zbog vjerskih razloga – koji je zapravo imao političku pozadinu – bavi se poglavlje „Političko-religijski sukob u Trstu između općine i biskupa Glavine te njegova ostavka“ („Lo scontro politico-religioso a Trieste tra il Comune e il vescovo Glavina e le dimissioni del prelado“, 255–260). Tršćanska je Crkva (tadašnja Tršćansko-koparska biskupija obuhvaćala je dosta širok prostor, sve do Mirne te središnju Istru) optužena kako favorizira slavenske svećenike, ne daje dovoljno važnosti talijanskim vjernicima, radi razliku među nacionalnostima Carstva te talijanske vjernike tretira kao manje važne. Kada se uzme u obzir da su brojni svećenici bili politički aktivni u hrvatskom i slovenskom nacionalnom pokretu, postaje jasna politička dimenzija sukoba. Cijelo poglavlje opisuje taj sukob kroz prepisku dviju strana i međusobno optuživanje. Sukob je trajao godinama i završio ostavkom biskupa Giovannija (Ivana) Glavine 1895.

U devetom poglavlju „Prve sjene na Taaffeovoj vladi“ („Prime ombre sul governo Taaffe“, 263–265) autor daje kratak pregled problema s kojima se suočio kancelar, od onih u vanjskoj politici (gdje je imao minimalan utjecaj jer je postojalo zajedničko ministarstvo vanjskih poslova odgovorno caru) do problema s Crkvom oko pitanja školstva i utjecaja religije.

„Propali češki kompromis, duga kriza i pad Taaffeove vlade. Slučaj Spinčić“ („Il fallito compromesso boemo, la lunga crisi e la caduta del governo Taaffe. Il caso Spinčić“, 269–285) bavi se zadnjim vladinim razdobljem. Češki kompromis je predviđao jednakost češkoga i njemačkoga jezika, povećanje autonomije čeških zemalja (Češka, Moravska i Šleska) u Carstvu, uspostavu posebnoga suda s dvojezičnim sucima i jednakost jezika u školstvu. Osim opozicije njemačkih stranaka u Češkoj, nastao je i sukob između mladočeha i staročeha, gdje su drugi bili za kompromis, dok su prvi smatrali da nije dobiveno dovoljno i da će doći do podjele Češke. Na izborima 1891. mladočesi osvajaju češki parlament, što znači da dogovor nije nikada ratificiran te je praktički odbačen. Na istim izborima za Carevinsko vijeće mladočesi pobjeđuju staročeha te grof Taaffe gubi većinu za svoju vladu. Drugo potpoglavlje opi-

suje kako Taaffe pokušava spasiti svoju vladu prijedlogom povećanja biračke baze, pri čemu bi pravo glasa dobili svi muškarci koji su odslužili vojni rok. Prijedlog je zbog raznih specifičnih lokalnih prilika i oportunitizama propao, tako da je u studenom 1893. Taaffe podnio ostavku. Duže vremena bolestan, umire dvije godine poslije. Autor donosi kratak osvrt i ocjenu vladavine Eduarda Taaffea. Posljednje se potpoglavlje odnosi na slučaj Spinčić, odnosno politički skandal zbog njegovih govora u Zagrebu i traženja priključenja Istre Hrvatskoj, kao i na posljedice koje je to izazvalo u društvu Edinost te politički sukob između Slovenaca i Hrvata oko daljnjega djelovanja društva.

Posljednje je poglavlje „Koalićijska vlada kneza Windischgrätza, studeni 1893. – lipanj 1895.“ („Il governo di coalizione del Principe di Windischgrätz, novembre 1893 – giugno 1895“, 285-288). Autor opisuje novu vladu, prijedlog novoga izbornoga zakona (koji nije nikada definiran) i daljnje probleme oko provedbe dvojezičnosti, prije svega u Istri, piranski slučaj kada je došlo do prosvjeda zbog postavljanja dvojezičnih ploča na zgradu suda te na kraju pad koalićijske vlade.

Izborna reforma provedena je u mandatu sljedeće vlade, one grofa Kasimira Badenija, o čemu autor piše pod naslovom „Uredbe Badenijeve vlade i njihovo povlačenje“ („Le ordinanze del governo Badeni e la loro revoca“, 91-295). Reforma se sastojala u uvođenju nove, pete izborne kurije i sukladno tome povećanju broja zastupnika. Druga reforma koja je povučena ticala se ponovno dvojezičnosti u Češkoj, koja je dovela do pada vlade, a ni sljedeće vlade do početka rata nisu taj problem uspjele riješiti. Na kraju autor daje kratak osvrt i sedam uzroka stalnih političkih kriza i na kraju propasti Austro-Ugarske Monarhije.

Knjiga završava dodatkom, podijeljenim u sekcije od A do H. Radi se uglavnom o tablicama koje prikazuju rezultate izbora te donose podatke o trgovini u Trstu, namjesnicima Austrijskoga primorja, troškovima života, Habsburgovcima u posjetu Miramareu i na kraju o koleri 1886.

Djelo treba čitati u kontekstu činjenice da Almerigo Apollonio nije povjesničar, što se itekako vidi kroz cijelu knjigu. Netipičan popis literature nalazi se na početku, bez navođenja arhivskih zbirki i fondova koji su rabljeni. Iako naslov djeluje zanimljivo i čitatelj očekuje dublju analizu obrađenoga razdoblja, to se nije dogodilo. Djelo je teško definirati, a ne radi se o pravoj stručnoj analizi toga razdoblja jer autor dosta prostora posvećuju navođenju specifičnih *busti* u Arhivu i njihovu sadržaju, a s druge strane ne radi se ni

o popisu arhivske građe. Arhivske izvore navodi, opet netipično, na kraju svakoga poglavlja kao dio teksta. Rad je nastao gotovo isključivo na temelju dokumenata iz tršćanskoga Državnoga arhiva te često nedostaje šira slika i kontekst događaja i ličnosti o kojima se piše. Zbog toga ovo nije djelo za širu publiku jer je potrebno dosta duboko i široko predznanje za razumijevanje knjige. Sam koncept djeluje kao da je sve nabacano, autor često skače s teme na temu, pojedina poglavlja djeluju nepovezano, izgleda kao da se željelo napisati sve što se nalazilo u konzultiranim dokumentima. Može se reći da se išlo preširoko, ali nedovoljno duboko u obradi pojedinih tema. Unatoč svim tim nedostacima, knjiga ima svoju vrijednost, daje jedan drugačiji pregled nacionalnih i socijalnih problema, ne samo na području Austrijskoga primorja nego i na prostoru cijeloga austrijskoga dijela Monarhije. Posebno će biti važna i zanimljiva povjesničarima koji se bave tim razdobljem upravo zbog navođenja brojnih dokumenata pohranjenih u tršćanskom arhivu.

Bojan Horvat

Boro Stipanović, Antonio Smareglia: *Il Vasallo di Szigeth – Sigetski Vazal. Metropolitan opera, New York 1890.*, Valbandon: vlastita naklada, 2021., 57 str.

Monografija *Antonio Smareglia: Il Vasallo di Szigeth – Sigetski Vazal. Metropolitan opera, New York 1890.* napisana je dvojezično, hrvatskim i engleskim jezikom. Nastala je kao nastavak Stipanovićeve knjige *Sjećanja i bilješke*, a rezultati autorova istraživanja mogu biti vrlo korisni humanistima, teoretičarima, glazbenim povjesničarima, a najviše muzikolozima jer će pronaći građu, izvatke iz američkih novina za novu interpretaciju lika i djela maestra Antonija Smareglie.

Poglavlje „Antonio Smareglia na putu u muzičke metropole svijeta“ (5-16) započinje Smareglinom biografijom od ranih godina njegova života. Autor naglašava da prije 1990. nije bilo stručnih osvrta o radu i stvaralaštvu Smareglie. U poglavlju „Metropolitan opera, New York“ (17-26) osvrće se na Smareglin kompozitorski rad u New Yorku, gdje su 1890. bile prikazane njegove opere. Treće poglavlje (27-32) govori o osnivanju muzikološke zbirke Antonija Smareglie. „Istraživanja i komentari“ (33-34) jasno daju do znanja